

BEST PRACTICE BAJORORSZÁGBÓL A KULTÚRTÁJAK IDENTITÁSÁNAK MEGŐRZÉSÉRE

¹Pentz Mónika

¹PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola; pentz.monika@pte.hu

DOI: 10.15170/terinno.2024.17.01.02

Absztrakt

A „táj” a legtöbb ember számára természeti tájat jelent, és bár sokféle arca lehet, gondolatainkban mégis elsők a harmóniát, nyugalmat és egy békés világot idéz fel. Ennek oka valószínűleg a tájfestészetben rejlik, amely már a 16. században Dürer munkásságában is megmutatkozott, majd a 18. században teljességedt ki igazán. A 19. század elején Alexander von Humboldt tudományos szintre emelte és definiálta a táj fogalmát, miszerint a táj egy régió valamennyi aspektusának teljessége. Ez a definíció magába foglalja a geográfiai, geológiai, ökológiai és kulturális aspektusokat is. Az ember és a természet kölcsönhatása alapján a táj folyamatos változásnak van kitéve, melynek következtében kultúrtájak jönnek létre. Ahogy napjainkra a világ minden táján a globalizáció következtében a bajor kultúrtájak is egyre nagyobb veszélynek vannak kitéve. Az egyes tájak használati módjainak változásai (többek között ipari, vagy turisztikai célú beruházások) a sokszínűség elvesztéséhez vezetnek, melynek következménye a tájak és terek esztétikai értékeinek és identitásának elvesztése. A projekthez fűzött remények szerint a kultúrtájak feltérképezése és egy status quo rögzítése irányt mutathat a jövőbeni tervezések során a kultúrtáj örökségünk megőrzéséhez.

Kulcsszavak: autentikus környezet, kulturális örökség, kultúrtáj, világörökség

BAVARIAN BEST PRACTICE ON PRESERVING THE IDENTITY OF CULTURAL LANDSCAPES

Abstract

For most people, the term "landscape" means a natural scenery, and although it has a varied past, it first evokes thoughts of harmony, tranquility, and a peaceful world. This is probably due to landscape painting, which was already evident in Dürer's works in the 16th century and truly flourished in the 18th century. At the beginning of the 19th century, Alexander von Humboldt elevated the concept of landscape to a scientific level and defined it as the totality of all aspects of a region. This definition includes geographical, geological, ecological, and cultural aspects. Based on the interaction between humans and nature, the landscape is subject to continuous change, resulting in the creation of cultural landscapes. As in other parts of the world today, Bavarian cultural landscapes are increasingly threatened by globalization. Changes in the ways individual landscapes are used (such as industrial or tourism-related developments) lead to a loss of diversity, which in turn results in the loss of the aesthetic values and identities of these landscapes and spaces. The project hopes that mapping cultural landscapes and establishing a status quo can guide future planning efforts to preserve our cultural landscape heritage.

Keywords: authentic environment, cultural heritage, cultural landscape, world heritage

1. Bevezetés

Általános megközelítésben a kulturális turizmus olyan utazás, (1) melynek fő motivációja a különböző kultúrák, hagyományok megismerése, kulturális eseményeken való részvétel, kulturális látnivalók meglátogatása; (2) ahol a turista célja egy kulturális esemény megtekintése (GONDA 2016). Ez tehát magában foglalja az épített és szellemi kulturális örökséget, a kulturális attrakciókat, a kortárs művészeteket és alkotásaikat, a rendezvényeket, az egyházi helyszíneket és eseményeket egyaránt.

A legfrissebb hazai kutatások is igazolják, hogy a turizmus keresletében az autentikusság iránti igény fokozódik, ezért a fogadó terület kultúrájának egyedi sajátosságai mind a vendéglátásban (NAGY – GONDA – HALÓ – DÁN 2021) mind pedig a turizmus általános kínálatában felértékelődnek (NAGY – CSAPÓ – VÉGI 2021).

A tanulmány általános célja annak a jó példának a bemutatása, amely kísérletet tesz a bajor kultúrtájak pillanatnyi állapotának feltérképezésére és rögzítésére, illetve javaslatokat fogalmaz meg a jövőre nézve az állami és a magánszektor képviselőinek, mint például az önkormányzatoknak, a hagyományörző egyesületeknek, vagy akár a tervezőirodáknak, nem feledkezve meg a lakosság széles részeinek integrálásáról sem.

Az általános cél elérésének érdekében első rész cél a Németország különböző tartományaiban elvégzett, a kultúrtájak pillanatnyi állapotának rögzítését végző projektek elemzése volt (például Észak-Rajna-Weszfália, vagy Thüringia), majd második rész célként a bajorországi modell kiválasztására került sor, amelyet azért tartottam bemutatásra érdemesnek, mert a munkacsoportok egy, a tartomány teljes területét lefedő módszert alkalmaztak. További rész célok közé tartozott a szakirodalom feltárása és további összehasonlító elemzések elvégzése is, valamint a terület többszöri bejárása.

A tanulmány fő célja a bajor jó gyakorlat Magyarországon történő bemutatásán keresztül felhívni a figyelmet a magyar kultúrtájak rögzítésének és megőrzésének fontosságára.

2. Elméleti háttér

Az *örökségturizmus* a 20. század végén – a 21. század elején a dinamikusan fejlődő turisztikai terméktípusok között foglal helyet világszerte, az állandóságot képviseli változó és egységesülő világunkban. Silberberg definíciója szerint „a kulturális és örökségturizmus a gazdaság fejlesztésének egyik eszköze, azáltal, hogy olyan látogatókat vonz, akik érdeklődnek a helyi közösség történelmi, művészeti, tudományos vagy életmódhoz köthető öröksége iránt” (SILBERBERG 1995). Ezért jelenik meg gyakran az elmaradott térségekben fejlesztési eszközként is. (LEMPEK – TÉSITS 2021) Az örökséget azon desztinációk is jól tudják hasznosítani, melyek nem tudják a tömegturizmus hagyományos 4S vonzerőivel pozicionálni magukat. Az ilyen utazás egyben a kulturális környezet, azaz a táj, vizuális és előadó művészet, hagyományok és rendezvények megtapasztalását is jelenti. Az örökségattrakciók népszerűségével növekszik a társadalmi igény a „közös múlt”, a gyökerek felderítése iránt, másrészt az adott térség, régió egyediségének, sajátosságainak, örökségének kiemelésével előnyre képes szert tenni az erősen kompetitív európai turisztikai termékek piacán. További előnye, hogy a kultúrtájban meglévő, létező történelmi, kulturális vagy természeti erőforrásokat hasznosít – új attrakciók építése helyett a desztinációk a múlt hasznosításával néznek egy fenntartható jövő elé (HARGROVE 2002). Valójában az utóbbi évtizedekben jelentős túlkínálat alakult ki az örökségi attrakciók területén (köszönhetően például több kiemelt pályázati program támogatásának), ebből következően az örökségturizmus erősen verseny- és piacorientált termékké vált, így a folyamatos fejlesztés és a termékdifferenciálás létszükséglet lett.

Hargrove a turisztikai terméket a leggyorsabban fejlődő rés-piacnak nevezte (HARGROVE 2002), a kulturális örökségturizmus tehát a turizmus legdinamikusabban fejlődő ága, mely egyre inkább a specializáció felé halad. Ebben a specializációban egyaránt szerepet kaphatnak

az okos vidékfejlesztés eszközei (SZALAI – FABULA 2021), illetve az alapvetően a belső erőforrásokra építő olyan térbeli együttműködések, mint a tematikus utak, melyre Magyarországon is jó példákat találunk, pl. a borutak témakörben. „A bor, borkultúra olyan hívószó, vonzerő, amely egyre népszerűbb a turisták körében. A borvidékek kínálatának tematikus úttá szervezése biztosíthatja leghatékonyabban az értékek bemutatását és a borturizmus működtetését. A borút olyan összetett turisztikai termék, amely széleskörű élményt szolgáltat sajátos egyedi kínálatán keresztül.” (MÁTÉ 2007)

Az örökségturisták nem csupán kalandot keresnek, hanem kultúrát, történelmet, régészetet és nem utolsósorban kapcsolatot a helyi lakossággal. „A térség kisebb települései turisztikai integrációjának egyik záloga a helyi (elsősorban mesterségekhez, foglalkozásokhoz kapcsolódó) autentikus programok kidolgozása és megvalósítása, valamint a fesztiválokba történő bekapcsolódás lehet.” (LEMPEK – TÉSITS 2021)

A *kultúrtáj* a több generáción átívelő emberi tevékenység terméke. Jelentőségét, és fontos kulturális érték-hordozó szerepét mi sem jelzi jobban, mint hogy a kultúrtájak az UNESCO világörökségi egyezményén belül 1992 óta 3 külön kategóriát képeznek: „az ember és természet közös alkotása”-ként.

- i) A legkönnyebben felismerhető kategória, amely világosan beazonosítható határokkal rendelkezik, az ember által tudatosan kialakított táj. Ide tartoznak az esztétikusan formált kertek és történelmi parkok, amelyek gyakran (de nem minden esetben) valamilyen vallási, vagy történelmi környezetbe ágyazódtak.
- ii) A második kategóriába tartoznak a táj által kialakított kultúrtájak, amelyek organikusan fejlődtek egy eredeti társadalmi, gazdasági, közigazgatási és/vagy vallási környezetben. Ezek két kategóriába sorolhatók:
 - iiia) A fosszilis (vagy ereklye) tájak esetében a táj fejlődése a történelem során egyszer csak abbamaradt, vagy lassan megszűnt, de jegyei konzerválódtak és fellelhetők.
 - iiib) A folyamatosan fejlődő tájról akkor beszélhetünk, amikor a táj szorosan kapcsolódik a hagyományos életformákhoz és napjaink társadalmában is egy aktív szociális szerepet játszik, annak fejlődését serkenteni tudja. Ugyanakkor jelentős materiális nyomokat mutat fel idővonalán.
- iii) A harmadik kategóriába az asszociatív tájak tartoznak, melyek erős vallási, művészi, vagy kulturális jellemzőkkel bírnak. Ezek jelképes, szimbolikus tájak és gyakran történelmi, vagy valamely kultúrtörténeti eseményhez köthetők. (HERITAGESTUDIES 2020)

3. Módszerek

Módszertani elemként az egyéb szakirodalmi másodelemzésen túl a bajor turizmusfejlesztéshez és a térség regionális fejlesztéséhez kapcsolódó dokumentumokat, stratégiai programokat (TOURISMUS 2030, 2019), valamint a Bajor Környezetvédelmi és Egészségügyi Minisztérium (Bayerisches Staatsministerium für Umwelt und Gesundheit), illetve a Bajor Környezetvédelmi Hivatal (Bayerisches Landesamt für Umwelt) honlapját vizsgáltam és hasonlítottam össze. Ezt kiegészítettem a személyes kvalitatív megfigyelés módszerével a Passau Apátság kultúrtáj területén. Első alkalommal 20 évvel ezelőtt jártam be a vidéket, majd onnantól kezdve havi rendszerességgel látogattam el a Bajor erdőbe, illetve Passaubá, a három folyó találkozásához. Rendszeresen részt vettem a környék hagyományörző rendezvényein, mint például a 6. ábrán látható „Säumerfesten”. Megfigyeléseimet fényképes formában is rögzítettem. Aktív helyi idegenvezetőként is dolgozom, és rendszeres hallgatója vagyok a Passau Egyetem Földrajzi és Földrajztudományi Intézetének munkatársai, illetve kutatói által tartott helyismereti előadásorozatoknak.

4. Kutatási eredmények

4.1. Korai előzmények

A történelem során többen és több műfajban, illetve tudományágban is foglalkoztak a táj pillanatnyi állapotának megfigyelésével és rögzítésével, melyek nemcsak természetföldrajzi szempontból tartalmaznak hasznos információkat az utókor számára. Sok esetben a tájhoz kapcsolódó funkciókról, használati tárgyokról, hagyományokról, viseletekről is sok mindent megtudhatunk. A teljesség igénye nélkül csak néhány példát említenék:

- Tájköltészet

A tájköltészet (tájleíró költészet, tájleírás) a leíró költészet egyik műfajcsoportja. Azok a művek tartoznak ide, amelyek nem kizárólag, de meghatározó mértékben az embert körülvevő élő és élettelen természeti környezetet jelenítik meg, beleértve az ember által alkotott épületeket, tárgyakat. (KULTURÁLIS ENCIKLOPÉDIA 2020)

- Tájképfestés

Az alkotók, beleértve az ókori barlangrajzokat is, eleinte inkább élőlények és használati tárgyakat örökítettek meg. A tájfestészet, mint önálló műfaj, a korai középkorban először Kínában jelent meg, arra utal kínai elnevezése is: hegy és víz (shanshui). Európában kezdeti megjelenése a reneszánsz korra datálható, majd a felvilágosodás korában virágzott fel igazán, míg át nem adta szerepét a fényképészetnek. Humboldt szerint a költészet, a művészi érzék és a természettudomány között „régis szövetség” áll fenn. (PROBÁLD 2011)

- Korai törvényi szabályozás

Az 1902-ben kibocsájtott Porosz Birodalom Közigazgatási Törvény 28.§ paragrafusában Verunstaltungsgesetz) olvasható, hogy „az építési engedélyt hatóságilag meg kell tagadni, amennyiben a munkálatok kivitelezése egy település utcáit, vagy tereit, vagy akár az egész település arculatát jelentős mértékben eltorzítaná. (BÜHLER 1931)

4.2. A projekt előkészítésének körülményei

Kultúrtájak pillanatnyi állapotának rögzítésére több szövetségi államban folytattak kísérletet, mint például Thüringiában és Észak Rajna-Vesztfáliában is, amely módszertana egyben példaként is szolgált a bajorországi projekt megvalósításához.

A Bajor Környezetvédelmi és Egészségügyi Minisztérium megbízásából a Bajor Környezetvédelmi Hivatal irányításával a Tájépítési Intézet és a Münchener Műszaki Egyetem Stratégia és Menedzsment kara egy közös projektben dolgozták fel és készítették elő Bajorország kultúrtájainak feltérképezését és a *tartomány teljes területét lefedve* a határvonalak megrajzolását, munkájukkal hozzájárulva a biodiverzitás megőrzéséhez. A munkafolyamatok 2009-2013-ig tartottak és 3 három fő szakaszra bonthatók. Mindhárom szakaszt egy-egy munkacsoport vezetett. A fenti intézmények képviselőin kívül, csak néhány példát említve számos külső szakembert, hivatalokat, mint pl. a Bajor Mezőgazdasági Hivatal, a Bajor Természetvédelmi és Területgondozási Akadémia, a Bajor Vidékfejlesztési Hivatal, a Bajor Műemlékvédelmi Hivatal, valamint Felsőbajorország Kormányhivatalát, az Augsburgi Tudományegyetem földrajz tanszékét, a Bambergi Tudományegyetem történelmi földrajz tanszékét, tervezőirodákat és a Bajor Hagyományörző egyesületek tartományi vezetőségét is bevonták az együttműködésbe, annak érdekében, hogy minél átfogóbb és multidiszciplinárisabb tudásanyagot dolgozhassanak fel. Anélkül nem sikerült volna ilyen rövid idő alatt ekkora mennyiségű tudást és adatállományt elemezni. Regionális szinten több workshopokat is szerveztek a helyi szakemberek bevonásával, amelyek keretein belül kidolgozásra kerültek a kultúrtájak egymástól való elhatárolásának módszerei. Ezzel egyben biztosítani is tudták, hogy széles körben, több szakágat átfogóan elfogadásra kerüljenek a megrajzolendő határvonalak.

4.3. A projekt íve – a térségek egymástól való elhatárolásától, az azokon belül megfigyelt terek felosztásán keresztül a javaslatok kidolgozásáig

4.3.1. I. szakasz

Az első szakasz célja a bajor kultúrtájak tervezetének megalkotását tartalmazza, amely egy első próbálkozás volt a tartomány *teljes területének lefedésével* a határok megrajzolására és az egyes terek jellemzőinek megfogalmazására.

A tartomány egész területét hiánytalanul lefedő kultúrtáj terek határainak megrajzolásához az alábbi módszertani elemek szolgáltak alapul:

- Az első célkitűzés kb. 50 tér határainak lefektetése volt (végül 61 lett).
- A felosztás hiánytalan kell, hogy legyen.
- Az egyes elhatárolt területek jellemzői a lakosság számára is legyenek érthetők és beazonosíthatók.
- A fókusz a kultúrtáj jelenlegi állapotának megállapítására kell helyezni.
- Módszertanilag az északRajna-vesztfáliai példát kell követni oly módon, hogy azt a helyi viszonyokhoz kell alakítani, illetve fejleszteni.
- Mivel a bajor történelmi kultúrterekről addig még nem létezett a tartomány teljes területét lefedő adatbank, ezért annak alapjait is a projekt keretein belül meg kell teremteni, mégpedig úgy, hogy a már meglévő adatokat fel kell használni.
- Annak érdekében, hogy a projekt széles körben elfogadásra kerüljön, biztosítani kell a különböző hivatalok és intézmények bevonását.

(BAJOR KÖRNYEZETVÉDELMI HIVATAL 2006)

1. táblázat: A kultúrtáj tereinek lehatárolásánál figyelembe vett kritériumok:

1.	Természeti adottságok	domborzat, talaj/geológia vizek, klíma
2.	Meghatározó, tipikus tájelemek	történelmi kultúrtáj térelemek: használathoz alkalmazkodó vegetáció (gyümölcsösök), antropogén vizek (halastavak), istállók, emlékhelyek modern kultúrtáj térelemek: golfpálya, Duna-Majna-csatorna
3.	Térhasználat szerkezete, típusai – jelenleg	szántó/rét, használati intenzitás/elosztás, különleges kultúrák és megművelési formák (komló), erdőrészek/erdő fajtái nyersanyag kitermelés, állattartás, ipar és kézműipar
4.	Használat szerkezete – történelmileg	történelmi mező- és erdőgazdaság, történelmi kézműipar öröklési szokások (örökség osztódása)
5.	Szabadidős és pihenési használat	idegenforgalom/turizmus, szabadidő és közeli kikapcsolódás aktivitások és szabadidős létesítmények (hegymászó falak, téli sportok)
6.	Tájkép, tájetika	pl. hegyi táj, messzi táj (közelség érzése a természettel)
7.	Településtörténet, - szerkezet	település szakaszai, település formái település sűrűsége és felosztása, meghatározó városok, központi helyek
8.	Építészet szerkezete, típusa	ház és háztáji formák, szakrális épületek (építészeti formák) építőanyagok, kiemelkedő épületek és épületegyüttesek
9.	Közművesítés, közlekedés	közművesítés foka (csekély, vagy intenzív), fő közlekedési formák (utak, sínek, vízi utak)

		tranzitfunkció, kereskedelmi utak (történelmi/aktuális)
10.	Valamikori területi hovatartozás	világi: pl. grófságok, hercegségek, lovagok egyházi: pl. püspökségek, vallási befolyásoltság
11.	Szokások	népviselő szokások
12.	Nyelvi jellemzők	nyelvi határok, nyelvjárások
13.	Asszociatív aspektusok	művészetek: egy térhez kapcsolódó művész/művészcsoporthoz, kultúrtáj inspirálja a festőket, költőket történelem: pl. csatateret (Lechfeld), történelmileg meghatározó teret idegenforgalom és marketing: Schwäbische Toscana, Bayerisches Venedig
14.	Biodiverzitás	használathoz alkalmazkodó, kultúrtájra jellemző biotóp típusok, nagy kiterjedésű védett területek (pl. nemzeti parkok, bioszféra rezervátumok) regionális használat és növényi fajták (pl. karlshuldi rozs, murnau-werdensfelseri marha)

Forrás: saját szerkesztés, a Bajor Környezetvédelmi Hivatal honlapja (www.lfu.bayern.de) alapján

Az eredmény az 1. ábrán látható, a Bajor Környezetvédelmi Hivatal honlapján mindenki számára elérhető interaktív térképen, amely, ha rákattintunk a *61 kultúrtáj-tér* (Kulturlandschaftsräume) valamelyikére, akkor feltárulnak a mögötte rejlő *nagyjelentőségű kultúrtájak*. A fenti tagolás nem helyettesíti a természeti tájak szerinti felosztást, inkább annak szükséges kiegészítéseként értelmezendő. A projekt I. szakasza 2009 júniusában lezárult.

1. ábra: Bajorország teljes területének kultúrtájak szerinti felosztása

Forrás: A Bajor Környezetvédelmi Hivatal honlapja (www.lfu.bayern.de)

4.3.2. II. szakasz

A második szakasz elnevezése: „*Bajorország nagyjelentőségű kultúrtájai*”, amely során 112 területet jelöltek ki. A projekt ezen szakaszában már nem törekedtek a teljes területi lefedettségre. A Bajor Környezetvédelmi Hivatal munkacsoportja az alábbiak szerint határozza meg a nagyjelentőségű kultúrtájak jelentését:

„Nagyjelentőségű kultúrtájaknak nevezzük az adott kultúrtáj azon részletét, melynek megjelenési formáját nagyrészt a történelem és a hagyományok határozzák meg. Működésük szerint történelmi kultúrtáj elemeket rendszereznek térhasználatuk alapján, amelyen keresztül az egyes funkcionális területeken túl a táj a hagyományok kontextusában tárul fel előttünk. A nagyjelentőségű kultúrtájak ílymódon a tartományi mércével mérve rendkívüli természeti és kulturális sajátosságokat őriznek.” (BAJOR KÖRNYEZETVÉDELMI HIVATAL 2006)

Ebből kifolyólag a második szakasz a fenti definíció alapján a *különleges értékkel* bíró tájakat rendszerezi, különös tekintettel azokra a tájegységekre, amelyek kimondottan történelmileg alakultak ki és azokat a sajátosságaikat a mai napig is őrzik.

A második szakasz által vizsgált „nagyjelentőségű kultúrtájak” több törvényben is szerepelnek:

- Bajor Természetvédelmi törvény (BNatSchG), 1§ (1) bekezdés, 3 cikkely – „a táj sokféleségének és sajátosságainak védelme” (BAJOR TERMÉSZETVÉDELMI TÖRVÉNY 2022)
- Bajor Természetvédelmi törvény (BNatSchG), 1§ (4) bekezdés, 1 cikkely – „a történelem során létrejött kultúrtájak védelme az eltorzítástól, a szétdarabolástól és egyéb befolyásoktól” (BAJOR TERMÉSZETVÉDELMI TÖRVÉNY 2022)
- Területrendezési törvény (ROG), 2§, (2) bekezdés, 5 cikkely – „a történelem során kialakult kultúrtájak megőrzése” (Területrendezési Törvény, 2008)
- Német Szövetségi Köztársaság Erdőtörvénye (BWaldG), 11§, (2) bekezdés – „az erdő funkciója, mint egy kultúrtörténeti archívum, és a parkok, kertek és temetők műemlékvédelmi fontossága” (SZÖVETSÉGI ERDŐTÖRVÉNY 1974)

A „történelem során kialakult kultúrtájak” védelméről számos nemzetközi egyezmény és program is szól, amelyekre a tanulmány terjedelme miatt most nem térek ki.

4.3.3. III. szakasz

A projekt harmadik szakasza a „történelem során kialakult kultúrtájak” megőrzésével és fejlesztésével kapcsolatos ajánlásokat tartalmazza. Lehetőség szerint konkrét, térbeli javaslatok és lépések kerültek kidolgozásra a bajor kultúrtájak sokféleségének megőrzésére, illetve tervek is készültek azok hosszú távú fejlesztésére és a jövőben esetlegesen felmerülő döntések megkönnyítésére. A munka elvégzése során nem csak a 2. szakaszban kiemelt tájakat vették figyelembe, hanem arra törekedtek, hogy a tartomány teljes lefedésével megvalósítható perspektívákkal szolgálhassanak.

5. Bajorországi jó gyakorlat bemutatása a Passaui Apátság kultúrtáján keresztül

5.1. A Passaui Apátság kultúrtáj határainak megalkotása (I. szakasz)

Az első szakaszban kijelölésre került a Passaui Apátság kultúrtér határvonala (2. táblázat) (4. ábra), amely a Dunától északra elterülő, Passau városát körbeölelő része a Bajor-erdőnek. Lefedi a Duna völgyének Passautól északra és délre fekvő vidékét, beleértve a parti meredek lejtőket, a Wegscheid-i-fennsíkot és a Bajor-erdő déli területeit. Kultúrtörténetileg ez a terület a Passaui Püspökség fennhatósága alá tartozott, valamint történelmi kereskedelmi utak és útvonalak jellemzik, mint pl. a „Goldener Steig” (ezen az ösvényen a középkorban számarháton szállították az Inn folyón Passaubába érkező só és egyéb árukat, miután azokat Passaubnál málhásokra pakolták és cseh területre szállították). A kitaposott nyomvonal ma egy kedvelt turisztikai terület, ahol pl. gyakorló hegymászó falak nyújtanak élményt az aktív kikapcsolódásra vágyóknak.

2. táblázat: A Passau Apátság kultúrtér fekvése

Fekvése	
Közigazgatási terület:	Alsó-Bajorország
Tartományi körzetek:	Passau tartományi körzet, Passau város, Freyung-Grafenau tartományi körzet egyes részei
Természeti tájegység:	Passau Apátság területe és a Neuburgi erdő, Wegscheider fennsík, Belső-Bajor-erdő egyes részei
Magassága:	Tengerszint felett 400-1330 méter (Dreisesselberg 1333m – [hármashatár])

Forrás: Bajor Környezetvédelmi Hivatal (2006)

Természeti táji adottságok:

A táj domborzata hullámos, részben kúp alakú, kedvező klímájú, tele ellentmondásokkal.

Történelme:

Már a kelták óta lakott területként ismert, melyet később a rómaiak is benépesítettek, hiszen stratégiaileg fontos szerepe volt a történelem során. A püspökség 739-ben jött létre. A fennsíkon lévő területek hosszú időn keresztül lakatlanok voltak, kedvezőtlen fekvésük miatt, amely részben még ma is így van. Az újkor elején, az iparosodás során alakultak ki újabb használati módok, mint pl. a bányászat, a fakitermelés és az üveghuták. Jelentős szerepe volt azonban a só kereskedelemnek is.

Térszerkezete:

A 11. és 12. század során alakultak ki a kisebb települések, sorfaluk, és a kereskedelmi útvonalak mentén a sávossal kialakítású parcellák. A vámszedő helyek mellett piacok szerveződtek és népes települések jöttek létre. A só kereskedelem meghatározó eleme volt a helyi struktúrák kialakulásának. A kereskedőket, hordárokat és az állatokat is szükségleteik szerint el kellett látni, ami ösztönözte a fogadókat, kovácsműhelyeket és a rá épülő szolgáltatások kialakulását. A 15. században már az üveghuták is megjelentek, mivel a terület ércekben és fában gazdag volt. A terület határ közeli fekvése és a gazdagságot jelentő kereskedelmi útvonalai védelmet igényeltek, ezért az addig kiesőnek számító területeken megjelentek a várak és erődök.

A püspökség gyarmatosítási tevékenysége során megkezdődött a terület északi irányú benépesítése Ilz és Erlau folyók dombságaiban.

Kropfmühl akkortájt szerezte meg az egész világra szóló gránitbánya monopóliumát.

A folyók és patakok partjain malmokat működtettek és vizeiken pedig fákat úsztattak.

A tájra jellemző kultúrtáj elemek:

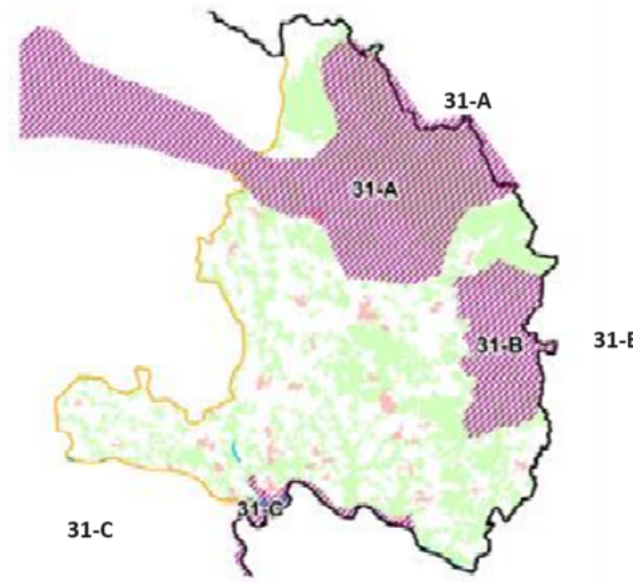
- Halmazfalvak
- Dűlőkre tagozódó határok
- Fűrészüzemek
- Üveghuták
- Fa úsztatásához szükséges létesítmények
- Kitaposott (emberek vagy állatok által) kereskedelmi ösvények
- Történelmi és újkorai bányászat maradványai
- Későközépkori határvidéki rombolás nyomai

A 17. század végén, az utolsó új települési hullám benépesítette az „új világot” is, amely során szórványosan épültek be a gazdaságok, szántók és erdők váltották fel egymást, a települések kialakulása még ma is jól nyomon követhető, sosem veszítette el szórványtelepülés jellegét. A

parasztok a mezőgazdaságból származó jövedelmüket lenvászon szövással egészítették ki, amiből kifolyólag a len termesztése alakította az akkori tájat.

5.2. A Passau Apátság kultúrtáj-tér három „nagyjelentőségű kultúrtája” (1=31-A; 2=31-B; 3=31-C) (az 4.3.2. alfejezet szerinti II. szakasz)

2. ábra: Az első szakaszban kialakított, Passau Apátság kultúrtáj-téren belül (5.1.) lehatárolt 3 „nagyjelentőségű kultúrtáj” (31-A; 31-B; 31-C)

Forrás: A Bajor Környezetvédelmi Hivatal honlapja (www.lfu.bayern.de)

A 2. ábrán a Passau Apátság kultúrtáj-tér 3 „nagyjelentőségű kultúrtája” látható.

5.2.1. 31-A nagyjelentőségű kultúrtáj: Patkó és sávossal alakú gazdaságok a Bajor erdő belsejében

A tájat a hajdani kereskedelmi útvonalak jellemzik, amelyek mentén a sajátos térszerkezetet felmutató történelmi települések is kialakultak. Ma is fellelhető táji elemek: nyomvonalak, üveghuták, víztározók és öntözőrendszerek.

3. ábra: Kreuzberg, sugáralakú patkó és sávossal alakú gazdaságok

Forrás: Steckbrief Kulturlandschaftsraum 31 Passauer Abteiland (www.lfu.bayern.de)

5.2.2. 31-B nagyjelentőségű kultúrtáj: Neue Welt (Új Világ)

A 30 éves háború végével Wenzeslau von Tun püspök jól előkészített tervek alapján benépesítette a Bajor-erdő addig lakatlan, déli részét, a Wegscheidi-felvidéket, azzal meghatározva a még ma is érzékelhető szórvány települések szerkezetét.

4. ábra: A 17. században benépesült „új világ” szórvány települései, Wegscheidi-felvidék

Forrás: A Bajor Környezetvédelmi Hivatal honlapja (www.lfu.bayern.de)

5.2.3. 31-C nagyjelentőségű kultúrtáj az Inn és Duna völgye Passautól az országhatárig

A terület az Inn és a Duna folyó völgyét öleli fel és az országhatárig terjed, ahol az egykor védelmi funkciót ellátó várak és erődök váltják egymást.

5. ábra: Passau, a három folyó találkozási pontja

Forrás: Stadt Passau (2017)

Veszélyek:

A Passau Apátság kultúrtáj-tér három „nagyjelentőségű kultúrtája” az alábbi veszélyforrásoknak van kitéve:

Az erdős és a nyílt településszerkezetet a hagyományos mezőgazdaság intenzívebbé tétele veszélyezteti (szabad zöld területekből szántóföldek lesznek), ugyanakkor bizonyos területeken megfigyelhető a hagyományos területhasználat megszűnése is (valamikori mezőgazdasági területek elbozótosodása, amely különösen a legelők és zöldterületek esetében figyelhető meg).

5.3. Javaslatoak a kultúrtáj megtartására és fejlesztésére (III. szakasz)

A javaslatokat a Bajor Környezetvédelmi és Egészségügyi Minisztérium megbízásából a Bajor Környezetvédelmi Hivatal irányításával egy szakmai bizottság dolgozta ki. Annak érdekében, hogy széleskörben elfogadott és a gyakorlatban is használható célok kerülhessenek megfogalmazásra, a társadalom különböző szféráiból további regionális, szakmai és helyismerettel rendelkező tanácsadókat kértek fel az együttműködésre.

- Kerülendő a völgymezők, a tisztások és az extenzív hasznosítású mezőgazdasági területek, illetve egyéb, hagyományos módon használt részterületek erdősítése, elbozotosodása (különösen a 31-A nagyjelentőségű kultúrtájon)
- A valamikori létesítmények maradványait és a hozzájuk tartozó kiállásokat és árkokat meg kell őrizni (31-A nagyjelentőségű kultúrtáj, Finsterau, Bischoftsried, stb.)
- A tájra jellemző települések és szántók formáit meg kell őrizni
- Problémás a 31-A nagyjelentőségű kultúrtájon a szórványtelepülések jövőbeni fejlődése, különös tekintettel az új településrészek kialakítására, és az ipari területek bővítésére

Nem javasoljuk, hogy az újabb lakótelepek a szórványtelepülések közvetlen szomszédságában létesüljenek, különösen nem Freyung-Grafenau településen.

Javasoljuk az új lakótelepeket a nagyobb települések mellé építeni.

- A történelem során kialakult kultúrtájak sokaságát meg kell tartani, különösen azokat, amelyek a kereskedelem, a kézművesség, a kisipar és a bányászat kialakulásáról tanúskodnak.
- A hajdani kereskedelmi útvonal, a „Goldener Steig” mentén napjainkra színes turisztikai kínálat alakult ki (túraútvonalak, hagyományőrző ünnepségek (6. ábra), múzeumok).
- Elképzelhetőnek tartjuk a turisztikai kínálat további bővítését kultúrtáji aspektusból, mint pl. a települések és a gazdaságok formáival kapcsolatosan, illetve a gránit, grafít és a malmok felhasználási lehetőségeivel összefüggésben.

6. ábra: Néphagyomány, amely a só szamárháton történő szállítására emlékeztet

Forrás: <http://www.saeumer.de/saeumerfest.html>

6. Következtetések

A kultúrtájak a természet adta domborzat, klíma és talaj ember által évszázadokon keresztül alakított életterei jelentősen hozzájárulnak az adott régió identitásának kialakulásához.

A projekt célja a transzformációs folyamatok következményeinek mérséklése és egy társadalmi figyelemfelhívás a történelem során kialakult bajor kultúrterek és -tájak sokféleségének és sajátosságának tudatos megőrzésére. Egyik lényeges érdeme, hogy a bizottság nemcsak szakmai szempontból, hanem regionális, civil szervezeteket is bevonva világít rá a kulturális örökségünk térbeli dimenzióira, kiemelve azokat a hotspotokat, ahol fokozottan fontosnak tartja a javaslatok szemelőtt tartását. A magán- és közszféra szereplői nemcsak tilalmakat és korlátozásokat megfogalmazó javaslatokkal találkozhatnak az eredményeket olvasva, hanem olyan megoldásokat kereső és feltáró iránymutatásokat is kaphatnak, amelyek a regionális fejlesztés motorjaivá válhatnak. Az ílymódon létrejött beruházások autentikus jellegükből adódóan nagyobb elfogadottságra számíthatnak, amely a siker egyik kulcsa is lehet. A lakossági perspektívából szemlélve pedig segít megőrizni az otthonosság érzetét és az identitás megőrzését. A projektben megfogalmazásra került javaslatok csak „ajánlás” szintjén értendők, de hasznos alapot nyújthatnak további regionális fejlesztési tervek részletes kidolgozásához.

Irodalomjegyzék

BÜHLER, O. (1931): Porosz Birodalom Közigazgatási Törvénye. Forrás: <https://doi.org/10.1515/9783111648880-033>

CSAPÓ J. – MATESZ K. (2007): A kulturális turizmus jelentősége és szerepe napjaink idegenforgalmában. *Földrajzi Értesítő*, 16(3-4), 291-301.

CSÓKA L. – PAIC R. – PRISZTÓKA G. – VARGÁNÉ SZALAY K. – VARGA T. – MARTON G. (2021): A hazai utazási szokások változásai a koronavírus-járvány hatására. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 6(4), 16-27. doi:10.15170/TVT.2021.06.04.

FLADMARK, J. M. (1994): Cultural Tourism. Papers presented at the Robert Gordon University Heritage Convention, Conference proceeding book: Donhead Publishing London.

GONDA T. (2016): *A turisztikai termékfejlesztés elméleti alapjai*. Pécs: PTE KPVK.

HARGROVE, C. M. (2002): Heritage Tourism. *CRM Magazine*, Vol. 25. No. 1., 10-11.

KOVÁCS L. – KELLER K. – TÓTH-KASZÁS N. – SZÓKE, V. (2021): A COVID19 járvány hatása egyes turisztikai szolgáltatók működésére: azonnali válaszok és megoldások. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 6:2, 6-24.

LEMPEK M. – TÉSITS R. (2021): A vidéki térségek turizmusalapú fejlesztésének lehetőségei a Siklói járás példáján. *Modern Geográfia*, 16(2), 87-112. doi:10.15170/MG.2021.16.02.05

MÁTÉ A. (2007): A „Pannon borregió” borútjainak összehasonlító értékelése. *Modern Geográfia*, 2(4), 16-31. Forrás: http://www.moderngeografia.eu/wp-content/uploads/2012/02/mate_andrea_2007_4.pdf

NAGY D. – CSAPÓ J. – VÉGI, S. (2021): A jövő turizmusa, a turizmus jövője. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 6(2), 7-85.

NAGY D. – GONDA T. – HÁLÓ K. – DÁN A. (2021): A jövő vendéglátása, a vendéglátás jövője. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 6(2), 86-100.

PROBÁLD F. (2011): A megismerés útjai: művészet és tudomány szerepe a földrajzi tájfogalom történetében. *Ponticulus Hungaricus*, XV. (9).

SILBERBERG, T. (1995): Cultural Tourism and business opportunities for museums and heritage sites. *Tourism Management*, Vol. 16. No. 5., 361-365.

STEINECKE, A. (2007): *Kulturtourismus*. München: Oldenburg Wissenschaftsverlag GmbH.

SZALAI Á. – FABULA S. (2021): Az okos vidékfejlesztés lehetőségei és korlátai Magyarországon. *Modern Geográfia*, 16(1), 59-79.

TRÓCSÁNYI A. – TÓTH J. (2020): A magyarság kulturális földrajza II. Pécs: Pro Pannonia Kiadó Alapítvány.

Egyéb források

ATLAS (1996): <http://www.tram-research.com/atlas>. Letöltés dátuma: 2022. 04. 25.

BAJOR KÖRNYEZETVÉDELMI HIVATAL (2006): www.lfu.bayern.de. Forrás: https://www.lfu.bayern.de/natur/kulturlandschaft/doc/projektbeschreibung_kulagliederung.pdf. Letöltés dátuma: 2022. 04. 25.

BAJOR TERMÉSZETVÉDELMI TÖRVÉNY (2022): www.gesetze-im-internet.de. Forrás: https://www.gesetze-im-internet.de/bnatschg_2009/ Letöltés dátuma: 2022. 04. 25.

ENCIKLOPÉDIA K. (2020): www.enciklopedia.fazekas.hu. Forrás: <http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Tajkoltesznet.htm>. Letöltés dátuma: 2022. 04. 25.

HERITAGESTUDIES (2020): <https://heritagestudies.eu/wp-content/uploads/2020/06/Die-Kategorie-Kulturlandschaft-in-der-Welterbekonvention.pdf> Letöltés dátuma: 2022. 04. 30.

STADT PASSAU (2017): *Passau*. Forrás: www.passau.de. Letöltés dátuma: 2022. 04. 30.

SZÖVETSÉGI ERDŐTÖRVÉNY (1974): www.gesetze-im-internet.de. Forrás: <https://www.gesetze-im-internet.de/bwaldg/> Letöltés dátuma: 2022. 04. 30.

TERÜLETRENDEZÉSI TÖRVÉNY (2008): www.gesetze-im-internet.de. Forrás: https://www.gesetze-im-internet.de/rog_2008/ Letöltés dátuma: 2022. 04. 25.

TOURISMUS 2030 (2019): www.partner.ostbayern-tourismus.de: <https://partner.ostbayern-tourismus.de/2019/12/13/handbuch-tourismus-2030-die-bausteine-der-zukunft/> Letöltés dátuma: 2022. 04. 24.

UNESCO (1972): www.unesco.hu. Forrás: Világörökség egyezmény: <https://unesco.hu/vilagorokseg/vilagorokseg-107171> Letöltés dátuma: 2022. 04. 24.

UNESCO (2003): www.unesco.hu. Forrás: https://unesco.hu/szellemi_kulturalis_orokseg/szellemi-kulturalis-orokseg-107172 Letöltés dátuma: 2022. 04. 24.

UNWTO (1985): <https://www.unwto.org/> Letöltés dátuma: 2022. 04. 24.